IV. számú függelék

Baltás László

Szemléletváltás a női büntetés-végrehajtás tekintetében: klasszifikáció

A klasszifikáció mint módszertani törekvés nem tekinthető ismeretlen fogalomnak a magyar büntetés-végrehajtási szakma számára. A fogvatartott intézetbe történő befogadását követő megismerése, személyiségének csaknem teljes feltárása, kezelésének differenciálása és individualizálása szerves részét képezi e fogalomnak. Célunk – kiemelve a női fogvatartotti bázist – egy, a jelenleg alkalmazottól eltérő szemléletű, szerkezetű, részletesebb és egységesebb keretbe foglalt vizsgálati, osztályozási rendszer meghonosítása és adaptációja a jelen hazai viszonyokhoz.

Bevezetés

Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk világossá tette számunkra, hogy azon kulcsfontosságúnak ítélt kérdésekben, mint például a magyar börtönök túlzsúfoltságának enyhítése, ha komoly erőfeszítések árán is, de elodázhatatlan változtatnunk. Ennek megfelelően célunk kezdettől fogva az volt, hogy szakmailag olyan összetett projekteket alakítsunk ki, amelyek messzemenően megfelelnek az európai elvárásoknak, konkrétan az Európai Börtönszabályokban foglaltaknak. Halaszthatatlanná vált a börtöneinkben tapasztalható körülmények javítása, hatékonyabbá kellett, hogy váljon a reintegrációs és reszocializációs tevékenység.

A szemléletbeli váltás tervezett projektünk kapcsán három, formailag egymástól elkülönülő, ugyanakkor tartalmi és célszempontból egységesen megjelenő részből áll:

1.) a klasszifikáció (elítélt-osztályozás) bevezetése,
2.) a rehabilitáció beindítása és
3.) a kapcsolatok javítása, információáramlás.

A rehabilitációval foglalkozó rész három képzési programot vezet be a fogvatartottak részére:

– képzés az egészséges élet minden aspektusáról, ideértve a nemi életet és a kábítószer-függőséget,
– képzés a társadalmi készségekről, úgymint kommunikáció, az agresszió féken tartása, az eltökéltség, céltudatosság stb.,
– EQUIP-képzés – partnerszintű képzés a szociális készségekről, az indulatok kordában tartásáról és az erkölcsi döntésekről.

A projektben alkalmazott klasszifikáció az elítéltek teljes körét kívánja átfogni, ám egyes – a büntetés-végrehajtási szempontok szerint különleges státusszúnak tekintendő

– rétegekre fokozott figyelmet kíván fordítani. Megújult szemléletünk alapja röviden megfogalmazva az, hogy legyen a klasszifikáció minden elítéltprogram alapja.

Visszatekintés a korábbi időszakra

Mint azt már a bevezetőmben említettem: a klasszifikáció mint szakmai módszer – ha más pedagógiai fogalom szegmenseként is –, lényegi összetevőit tekintve azonos módon jelen volt, majd a rendszerváltozás évei során történt újabb elméleti hozzáadások útján folyamatosan kiegészült és funkcionált intézményeinkben. A változás megtörténtével a magyar börtönrendszer is lassan átalakulásnak indult. Ennek során különböző – az Európa számos országában hosszú időszak alatt összegyűlt és kiformálódott, elsősorban gyakorlati tapasztalatokból kiinduló – fejlődési irányokat figyelhettünk meg.

Ezek részletes tanulmányozása, rendszerezése, hazai viszonyainkhoz történő adaptálása során új, a modern elvárásoknak megfelelő programokat kellett kialakítanunk az elítéltek börtönben töltött idejének hasznosítására. A büntetés-végrehajtási intézetben idő „célja" – büntetéselméleti szempontból – ugyanakkor alapjaiban nem változott: a szabadságvesztés büntetés funkciója a társadalom ellen elkövetett **bűncselekményért kiszabott büntetés** maradt.

A büntetés maradéktalan megvalósulásának szempontja mellett azonban egyre dominánsabb szerepet kapott a **reszocializáció, vagyis a társadalomba történő visszailleszkedés** gondolata. Lényege, hogy a szabadságvesztés időtartama alatt az elítéltet – lehetőségeinkhez mérten – fel kell készíteni a szabadulásra.

Ezen felkészítés a komplex tevékenység tervezeti szinten történő kialakítását igényelte, melynek során – esetünkben – kiemelt figyelmet kellett, hogy kapjon az általunk „visszavezetni" kívánt női fogvatartotti bázis, annak minden speciális vonásával, sajátosságával. Elmélet elképzeléseinket gyakorlati szintre vonatkoztatva alapvetően három irányvonalat jelöltünk ki, melyek fokozatos megvalósításával a reszocializáció eredményességét közelebbinek tudhattuk.

Elsőként a társadalmi kapcsolatok alapját képező mikro-szociális környezettel, a családdal, illetve a hozzátartozói közösségekkel való kapcsolatok intenzívebbé tételét próbáltuk elérni. A személyes kontaktus kialakítása, fenntartása és további erősítése érdekében növeltük a látogatások számát, időtartamát, akár soron kívüli jelleggel, s lehetővé tettük – a korábbi korlátok tágabbá tételével – a telefonkapcsolatok bővítését.

Másodszor: lényegesen nagyobb hangsúlyt helyeztünk a fogvatartottak magasabb szintű, visszailleszkedésük során eredményesebben felhasználható szakmai előkészítésére és felkészítésére, továbbá a „halat fogni tanítás" jegyében az oktatására és szakképzésére, melynek eredményeként az érintett fogvatartottak szakképesítést kaphattak az adott foglalkozási ágra.

Harmadszor: az igények figyelembevételével, valamint megfelelő motivációs ráhatással változatos kezelési programokat hoztunk létre egy magasabb szintre emelt szociális készségfejlesztéssel. Az ilyen tevékenységi programokkal az volt a szándékunk, hogy az újonnan elsajátított tudás- és ismeretanyaggal, készségekkel a büntetésüket letöltött fogvatartottak eredményesebben legyenek képesek beintegrálódni a társadalomba, és kevésbé váljanak visszaeső bűnözőkké.

Ezen változás a fogvatartottak részéről viszonylag rövid idő alatt elfogadtatásra talált, különösen azért, mivel érdekeltségi szempontok szerinti megvilágításba helyeztük programunk várható eredményit, és a „külvilágban" zajló folyamatok világossá tették a fogvatartottak számára, hogy a társadalomba történő visszailleszkedés sikere, a szabadságvesztés okozta hátrányos helyzet kompenzálhatósága, valamint a versenyképesség elképzelhetetlen ezen felvértezettség hiányában.

Ugyanakkor szakképzési programokat indítottunk az intézetekben munkáltatott elítéltek részére is. Az új munkacélok egyúttal új megközelítést követeltek a személyi állomány részéről is. Az állománynak például jobban meg kellett ismernie a rendbontások okait, s azok hatását az elítéltek magatartására.

A klasszifikáció jelenlegi gyakorlatunkban

El kellett fogadnunk, hogy a társadalomban végbemenő átalakulások miatt a börtönrendszer változásai nem követték elég gyors ütemben a társadalomban folyó változásokat. Megjelent intézeteinkben az új generációs devianciának számító kábítószeres életvitelt megvalósító bűnözői réteg, amely szervezettebbé vált, illetve megjelentek a magasabb intellektusú gazdasági bűncselekményeket megvalósító bűnözőcsoportok, ami összetettebb és hozzáértőbb válaszok kidolgozását követeli a börtönprogramok összeállításánál.

Börtönrendszerünket jelenleg is a folyamatos átalakulás jellemzi, ami – feltehetően – továbbra is így marad, hiszen társadalmunk szerkezete is folyamatosan változik. Tény, hogy lényegesen rövidebb idő áll rendelkezésünkre elképzeléseink megvalósítására, ugyanakkor esetünkben a sikerre vezethető minta adott. Az Európai Unió országaiban kidolgozott know-how segítséget nyújt a hazánk számára leginkább eredményességet hozó megoldások kiválasztásában, elhagyható ezáltal számos sikertelen próbálkozás. Létfontosságú kérdés a változás háttere, a nagyobb költségvetés, a nagyobb állománylétszám, a magasabb szintű ismeretanyag elsajátítás, vagyis több oktatás és képzés az állomány részére, a magas elvárásokat is kielégíteni képes infrastruktúra megteremtése.

Mindez – meglátásom szerint – nem elsősorban a költségvetés függvénye, bár kétségtelen tény, hogy az anyagi lehetőségeink jelenleg korlátozottak.

Börtönrendszerünk átalakulásának kulcsfontosságú eleme, hogy gyakorlati tapasztalataink révén minél több ismeretet halmozzunk fel az elítéltekről, hatékonyabb rezsimet biztosítva és kezelést nyújtva így, személyekre lebontva, differenciáltan. A klasszifikáció eredményeképp mind a fogvatartotti, mind pedig a személyi állomány kommunikatív készsége javul, csökkenek az interaktív feszültségek, és jobb együttműködés valósulhat meg.

A klasszifikáció előnyei

A klasszifikáció bevezetésével és a fogvatartottak jobb megismerésével az állomány tagjai előre felkészülhetnek az elítéltek reakciójára, viselkedésére. Ennek köszönhetően megakadályozhatják az olyan helyzetek kialakulását, amelyek veszélyt jelenthetnek a többi elítéltre vagy az állományra.

A gyakorlati megismerés során alkalmazott kérdőívek és tesztek egységesen ugyanazon célt szolgálják, jelesül a klasszifikációt, vagyis a fogvatartottak szelekcióját, kivá-

lasztását. Ezzel a módszerrel a legtöbb esetben el tudjuk kerülni az agressziót kiváltó helyzeteket. Az agressziót és a nem kívánt helyzeteket úgy kerülhetjük el, hogy az elítéltek szükségletei szerint járunk el, ismerve problémáikat, gondolkodásukat, illetve normáikat. Ha az elítélteket az általánosan elfogadott gondolkodásmódhoz és értékrendhez kívánjuk közelíteni, akkor ezt azzal kell kezdenünk, hogy nekünk is meg kell értenünk gondolkodásmódjukat vagy indulataikat. Ha több ismerettel rendelkezünk egy elítéltről, illetve elítélt csoportról, akkor megvalósíthatók az elkülönítési szempontok. Ezáltal kivédhetők az elítéltet érő, továbbá a tőle érkező negatív jellegű hatások, amelynek eredményeként elkerülhető a fogvatartást átszövő kedvezőtlen megnyilvánulások sora. A szelekció révén egyúttal megakadályozható a jelen börtönviszonyokra oly jellemző szubkultúrák kialakulása, a fogvatartotti befolyás erősödése.

A klasszifikáció lehetőséget kínál továbbá a fogvatartottak kiválasztására és osztályozására is. Azonos csoportba rendezhetők ezáltal az egyazon rendellenességgel, problémával vagy megegyező bűncselekményi jellemezőkkel bíró fogvatartottak, s egyúttal a szükségleteiknek megfelelő oktatásban, képzésben vagy kezelésben részesülhetnek a börtönben töltött idejük alatt.

A klasszifikáció alkalmazása során sok, számunkra hasznos tény tárható fel a fogvatartottról. Ezek a tények az elítélt társadalmi hátterére, egészségi helyzetére, pszichológiai és pszichiátriai állapotára és intelligenciájára vonatkoznak. Ezek gyűjtése a büntetés-végrehajtási intézetbe való felvétel napján elkezdődik, benne az egészségügyi vizsgálattal és a pszichológus és a nevelő általi felvétellel. A befogadás egy kérdőívvel kezdődik, amely felméri a fogvatartott társadalmi helyzetét és családját, tanulmányait és szakmai képzettségét, egészségi állapotát, függőségét s múltbeli bűncselekményeit. A befogadást követően a pszichológusra hárul a feladat, hogy meghatározza a fogvatartott személyiségének főbb jegyeit, amely egy intelligencia-teszt (RAVEN) és egy pszichológia-teszt (SDQ: Strength and Difficulties Questionnaires – „Erős és gyenge oldalak" kérdőív) felvételével történik.

Valamennyi teszt és kérdőív adatokkal segíti a klasszifikációt, s az már a büntetés-végrehajtási szakemberek felelőssége, hogy az elítéltre vonatkozó információkat összegyűjtsék, szelektálják, és megfelelő következtetéseket vonjanak le azokból. Fontos tényező az állomány minden olyan tagjának tájékoztatása, amelyik kapcsolatban áll az elítélttel, információval rendelkezik az elítélt állapotáról, s arról, hogy milyen kockázatot jelent társaira vagy az állomány tagjaira. A kezelés oldaláról lényeges adatokról tehát minden esetben tájékoztatni kell az illetékes kollégákat.

További fontos szempont, hogy a tesztek és a kérdőívek azonos módon kerüljenek feldolgozása minden büntetés-végrehajtási intézetben.

Az állomány és a klasszifikáció viszonya

Az információgyűjtést legeredményesebben abban a börtönben végezhetik, ahol az elítélt tartózkodik, így az állomány tagjai azonnal birtokába jutnak minden információnak, amelyre a munkájuk eredményes elvégzése érdekében szükség van. Rendkívül fontos azonban, hogy minden információt megosszunk azokkal a kollégákkal, akik ugyanazokkal

az elítéltekkel foglalkoznak. A pszichológus koordinálja és tárolja az elítéltekre vonatkozó minden információt, ezen kívül ő felel az információk továbbításáért az állomány tagjaihoz. Az információk megosztásában a lehető legkevesebb korlátozást kell alkalmazni.

Az információk azonban egyúttal felelősséget is jelentenek az állomány minden tagjának. Az elítéltekre vonatkozó információ nem hozható nyilvánosságra. Ezért ezeket az információkat csak azokkal a munkatársakkal szabad megosztani, akik ugyanazokkal a fogvatartottakkal vannak kapcsolatban. Erre a titoktartásra szükség van a fogvatartottak magánéletének védelme érdekében – azért, hogy az elítélt szabadulása után valós esélyt kapjon a társadalomba való beilleszkedésre.

A folyamatos kommunikáció mögött meghúzódó filozófia az, hogy amellett, hogy az elítélt büntetése, börtönben tartása prioritást élvez, az állomány tagjainak az is feladatuk, hogy az elítéltet felkészítsék a társadalomba való visszatérésre a szabadulás után. Tehát az őrzés mellett a másik cél, hogy a fogvatartott életlehetőségei – az oktatás-képzés segítségével – javuljanak szabadulását követően.

Hazánk viszonylatában létfontosságú, hogy jó kommunikáció alakuljon ki a speciális elítéltcsoportok vonatkozásában, hogy ezáltal javuljon azok reintegrálódási képessége. Ezzel összhangban szerencsés lenne a büntetés-végrehajtási szervezet állományában az etnikai csoportok képviselőit is alkalmazni. Fontos lenne, mert ez egyfajta nyugalmat biztosítana a börtönökben. Az etnikumokhoz tartozó kollégák segítségével az állománynak sikerülne jobban megértenie az etnikai fogvatartottak viselkedését, sőt mi több, az etnikai csoporthoz tartozó kollégák bevonásával számos kritikus helyzeten sikerülne felülkerekedni.

Mit tartogat a klasszifikáció a jövő büntetés-végrehajtása számára?

Meggyőződésem, hogy a klasszifikációt valamennyi magyar büntetés-végrehajtási intézetben be lehet vezetni. A tesztek és a kérdőívek tanulságai, valamint az intézetek állományának tapasztalatai minden esetben hasznosíthatók.

Amint már említettem: a tesztek és a kérdőívek szabványosítása fontos feladat. A fogvatartotti adatok összegyűjtésével a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága pontosabb betekintést kaphat a börtönpopuláció helyzetébe s a fogvatartottak problémáiba. Ez egyrészt demográfiai és kriminológiai statisztikai adatokat jelent: elítélt férfiakról, nőkről, fiatalkorúakról, az általuk elkövetett bűncselekményekről stb., másrészt hozzájárul a felső vezetés döntéshozatali munkájához, hiszen információt közöl a fogvatartottak egészségi és pszichológiai helyzetéről, kábítószer-függőségéről, illetve az ezeken a területeken mutatkozó tendenciákról.

Az adatok segítségével új kezelési rezsimeket és a speciális elítéltcsoportokat képző programokat lehet kialakítani. Ilyenek lehetnek a szexuális elkövetők, a kábítószer-fogyasztók, az alkoholfüggők vagy a pszichológiai rendellenességgel jellemezhető fogvatartottak speciális körletei.